

Verslag NSAV, Najaarsconferentie 1972: de Club van Rome en de sociologie

door J. J. Godschalk

Als velen verontrust door de onheilspellende berichtgeving over de toekomst van de wereld, heeft de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging (NSAV) op 15 december van het afgelopen jaar in Amsterdam een conferentie gehouden met als onderwerp 'De Club van Rome en de Sociologie'.

Hoewel het onderwerp zeer actueel was heeft de conferentie indertijd in de pers nauwelijks aandacht gekregen. Alleen W. L. Brugsma heeft er in de Haagse Post (20-12-1972) een nogal smalende collum aan gewijd. ('Ik dacht dat een stuk'). In de betreffende collum levert hij m.i. terecht kritiek op het vaak barbaarse taalgebruik van een aantal op de conferentie aanwezige sociologen. In het beeld dat hij in dat artikel van de Nederlandse hedendaagse sociologie gaf, school, 'dacht is', een aardig 'stuk' eenzijdigheid.

Doordat wetenschappelijke discussies in het algemeen niet zo snel verouderen lijkt het mij, ondanks het feit dat de conferentie al weer enkele maanden achter de rug is, de moeite waard de hoofdzaken van het daar behandelde hier kort weer te geven.

De opzet van de conferentie was een aantal deskundigen, die zich in hun exactere disciplines met de ecologische problematiek hadden beziggehouden, te laten formuleren wat naar hun idee de bijdrage in deze problematiek van de sociologie zou moeten zijn. De naar voren gebrachte ideeën moesten dan door een discussie met de aanwezige sociologen nader worden toegespitst.

Prof. dr. ir. P. M. E. M. van der Grinten hield daartoe een inleiding vanuit de modellenbouw, prof. dr. D. J. Kuenen vanuit de biologie, prof. dr. J. Pen vanuit de economie en dr. B. van der Lek vanuit de politiek (waarbij we dan maar voor het gemak aannemen dat de politiek op een bepaalde manier exacter is dan de sociologie).

Van der Grinten begon met een evaluatie van het wereldmodel van Forrester en Meadows en kwam daarbij tot een redelijk positieve waardering. Met de correcties, die door het team waarmee hij aan een uitwerking van het model werkte konden worden aangebracht, was het een nuttige benadering van de ecologische wereldproblematiek. Bij zijn verder uitbouwen van het model meende Van der Grinten te moeten constateren dat de volgende prioriteitenlijst ten aanzien van noodzakelijke oplossingen kon worden opgesteld:

1 — de bevolking; op zo kort mogelijke termijn diende gestreefd te worden naar een maximum kindertal van twee per gezin;

2 — de energie: tekorten zouden zich eerder doen kennen dan de Club van Rome in haar rapport berekende en dat terwijl men zich vergist heeft in de mogelijkheden van kernenergie en men voor deze eeuw niet meer op een economisch nuttig gebruik van zonne-energie behoefde te rekenen;

3 — de grondstoffen: de Club van Rome was misschien iets te pessimistisch;

4 — het milieu: aan het tegengaan van vervuiling kan veel gedaan worden;

5 — het voedsel: het probleem is minder ernstig dan de Club van Rome stelde.

Van der Grinten was nu van mening dat de gebruikte modellen door interdisciplinair en internationaal onderzoek wel zodanig te verbeteren zouden zijn dat op grond hiervan beleidsvorming mogelijk zou zijn, wanneer men tenminste mocht veronderstellen dat dit ook internationaal politiek haalbaar zou zijn. De bijdragen van de sociologen zowel in de modelvorming als bij het ontwerpen van beleidsalternatieven zag hij o.a. in:

a — het opstellen van welzijnsriteria (o.a. diensten versus goederen);

b — het opstellen van maatschappelijke ingrijpmodellen (b.v. anticonceptie-

reclame);

c — het opstellen van relaties die de maatschappelijke tegenkrachten beschrijven (o.a. invloed van milieu- en grondstoffenbewustheid);

d — het opstellen van internationale politieke relatiepatronen (m.n. politieke invloed van ontwikkelingslanden, rol van olielanden).

Prof. Kuenen schetste in korte trekken de overeenkomsten tussen biologie en sociologie — de complexiteit van het terrein en de vaak geringe exactheid van de data — die beiden beter zijn in het aanwijzen van de problemen dan in het oplossen ervan. Niettemin zouden zowel biologie als sociologie hun bijdragen moeten leveren in een interdisciplinaire aanpak. De sociologen zouden daarbij moeten aanduiden hoe mensen reageren op urbane leefmilieus, hoe zij reageren op steeds intensievere contacten met vreemde groepen, op de nabijheid van storende industrieën en verkeer, welke gevolgen dit heeft voor het functioneren van de samenleving, wat de behoefte aan en uitwerking van geordende en ongeordende recreatie is, hoe de gemeenschap zal reageren op de noodzakelijke maatregelen ter verbetering van het milieu en hoe die maatregelen gepresenteerd moeten worden om ze acceptabel te maken.

Kuenen wees erop dat wanneer er in de natuur ecologisch gezien teveel dieren komen, de groei van het aantal dieren stopt. De mens heeft dit eliminatieproces in de loop van zijn ontwikkeling zoveel mogelijk afgeremd. De huidige situatie zal echter ingrepen vereisen in de bevolkingsstructuren in allerlei delen van de wereld.

Een aantal deelnemers aan de conferentie, o.m. prof. Hoefnagels, brachten hierop naar voren, dat zowel Van der Grinten als Kuenen van de sociologen technieken verlangden om de mensen te kunnen beheersen.

Zou, zo stelden zij, de menselijke vrijheid hierbij niet in het gedrang komen. De sociologen mochten zich niet in dienst stellen van de manipulatie, maar moesten zich afvragen hoe zij de mensen zouden kunnen helpen in hun streven naar geluk.

Beide inleiders maanden hun gehoor voorzichtig te zijn met de term vrijheid en zij wezen op het voorbeeld van China, waar door velen als juist beschouwde oplossingen voor problemen werden gevonden door middel van een gigantische manipulatie.

Ook de derde inleider, prof. Pen, was van mening dat de sociologen bijdragen zouden kunnen leveren bij het verbeteren van de tot nu toe gebruikte modellen en bij het uitstippelen van een beleid. En ook bij hem lag er een accent op manipulatie om tot een betere sociale situatie te komen.

Zo vroeg hij: 'hoe krijgen we de mensen zo ver dat ze van hun vliegreis naar Majorca afzien? Moet daartoe ook de vliegreis van een socioloog naar een internationaal congres worden onderdrukt, of de dito van een olie-ingenieur naar een raffinaderij in Caracas? Hoeveel inkomensnivellering is nodig om de jalouzie weg te manipuleren die de medewerking aan een milieubeleid blokkeert? Moeten de mensen meer informatie krijgen van de vrije nieuwsmidia of moeten we naar een gestroomlijnde, slaapverwekkende voorlichting. Moeten we doodsbenauwd worden gemaakt voor de komende milieurampen, of stompt dat juist af, waardoor de consumptie dreigt te stijgen?'

Ook zou de sociologie zich bezig moeten houden met de politieke kant van de problematiek. Moet de zeggenschap aan de basis liggen, of moeten we naar een nieuw — verlicht en tamelijk autoritair — elitisme. Pen helde over naar het

laatste, want aan de basis zou men altijd een voorkeur voor méér demonstreren hebben, zou er gekibbel ontstaan waar het beslissingsproces in vastloopt en zou er ontzettend veel vergaderd moeten worden.

Pen kon het niet nalaten zijn inleiding vergezeld te doen gaan van een sneer op de sociologie, die hij, zoals algemeen bekend is, niet een al te warm hart toedraagt. Als laatste inleidende stelling droeg hij daartoe aan:

'Het is natuurlijk niet verboden dat de sociologie het onderzoek naar de beleidsinstrumenten verruimt tot een onderzoek naar radikaal nieuwe maatschappelijke 'structuren', die dan op minder gespannen voet moeten staan met een antivervuilingbeleid dan de huidige maatschappij.

Het gevaar bestaat echter dat (a) sommige driftige sociologen dan bij voorbaat al weten dat die andere structuren véél en véél beter zijn; (b) vergeten wordt dat er nog geen milieureddende alternatieve structuren bestaan, althans niet op nationale basis (Castro wil meer suiker, Allende wil meer welvaart); (c) polarisatie wordt opgeroepen die (misschien?) belemmerend werkt op het huidige begin van een milieu-sauverend beleid, zodat we in de Forester-Meadows-rampen zijn omgekomen voordat de nieuwe heilstaat is neergedaald'.

Uiteraard kreeg ook Pen uit de vergadering het verwijt te horen dat hij van de sociologen manipulatie verlangde. Van Steenbergen hield b.v. een lang beschuldigend betoog uitgaande van ideeën van de Frankfurter Schule, waarvan ik helaas slechts de apocriefe term 'Gesamtgesellschaftliches Subjekt' onthouden heb. Een aantal aanwezigen wees Pen op het feit dat veel van wat hij onderzocht wilde zien al onderwerp van studie was geweest. Men zou al een stuk verder zijn wanneer het bestaande materiaal opnieuw doorgenomen en anders geordend zou worden.

Amusant was dat Pen in zijn cynische kritiek op de sociologie ('sommige driftige sociologen...') gelijk leek te krijgen toen De Leeuwe naar voren bracht dat de oplossing van de milieuproblematiek te vinden zou zijn in een overgang naar een socialistische produktiewijze.

In wezen was dat ook het uitgangspunt van de laatste inleider Dr. Van der Lek, die het meest wezenlijke van de milieukwestie daarin zag dat zou worden onderkend dat de milieuvraagstukken symptomen vormen — één categorie van symptomen onder vele — van het vastlopen van een steeds meer onhoudbaar, kapita-tisch produktiesysteem.

Van der Lek betreurde het dat de milieuproblematiek verworpen was tot een geloofskwestie. Men komt daarbij niet meer toe aan een analyse van het probleem, maar denkt alleen nog aan een stelsel van maatregelen om de aangezegde ramp te voorkomen. 'Bij die maatregelen', aldus Van der Lek, 'wordt gedacht aan wetten en voorschriften, op te leggen aan mensen, waarvan alleen nog moet worden onderzocht hoe ze voor die mensen acceptabel gemaakt kunnen worden'.

Hij was van mening dat de sociologen moesten onderzoeken hoe de verschillende onderdelen van de milieuproblematiek samenhangen met maatschappelijke processen en verhoudingen. Zelfs de meest technische milieuproblemen hebben volgens hem, een maatschappelijke achtergrond.

Hij zou onderzocht willen zien o.a.:

- 1 — de mate van handelingsvrijheid van verschillende groepen;
- 2 — de vraag waar het denkpatroon — het al of niet zien van het probleem als probleem — van verschillende groepen mee samenhangt;
- 3 — het functioneren van de markt. Welke economische, psychologische en socio-

logische processen beïnvloeden het koopgedrag. Wisselwerking maatschappij-beeld-reklame-aanbod-vraag.

Ook wat de benadering van de genoemde problemen betreft kwam Van der Lek met een propositie: 'Wanneer men deze vraagstukken uitsluitend met positieve methoden te lijf gaat is de kans groot dat de op grond van bestaande maatschappelijke verhoudingen opgestelde hypothesen hétzij bevestigd zullen worden hétzij tot onduidelijke weinig bruikbare resultaten zullen leiden. Wat is er tegen — indien dit althans expliciet gebeurt — hypothesen vanuit een normatief gezichtspunt op te stellen? Het al of niet wetenschappelijk zijn is immers niet gelegen in de vraag of men wel of geen normen hanteert, maar in de vraag of men bereid en in staat is de opgestelde hypothesen onbevooroordeeld aan de feiten te toetsen'. Een dergelijke maatschappelijke analyse zou bijvoorbeeld kunnen worden toegepast op het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de landbouw en het gebruik van plastics en de toename daarvan.

Het pleidooi van Van der Lek voor een kritisch doorlichten van de maatschappij bleek bij meer sociologen op de conferentie aan te slaan dan het verzoek van de eerste drie inleiders om onderzoek dat data voor een beleid zou moeten leveren. Voor dat laatste waren de problemen van manipulatie en vrijheid de grootste struikelblokken. Een laatste opmerking van Hoefnagels zou hier als een poging tot compromis kunnen worden gezien. Hij meende dat het probleem voor de sociologen was: 'Hoe kunnen we de plannen van Meadows c.s. realiseren op democratische wijze'.